

Over het verzwijgen van ethisch grensoverschrijdend gedrag

Het is nu een maand geleden (6 mei) dat we in het Boeddhistisch Dagblad gepubliceerd hebben over ethisch grensoverschrijdend gedrag van de boeddhistische monnik Mettavihari uit Thailand, die de beoefening van vipassana-meditatie volgens de traditie van de Mahasi Sayadaw uit Birma geïntroduceerd heeft in Nederland in de jaren zeventig. We hadden bij het publiceren van ons artikel niet verwacht dat het zo veel belangstelling in de media zou krijgen. We zijn geschokt door de vele en vaak ook pijnlijke verhalen die we nog niet kenden en die in deze maand tot ons zijn gekomen; via de uitzendingen op het NOS-journaal is inmiddels ook duidelijk geworden dat grensoverschrijdende gedrag met twee toentertijd minderjarige jongens heeft plaatsgevonden. We betreuren al deze (en nog niet bekende) gevallen van seksueel wangedrag gedrag ten eerste en willen hierbij excuses aanbieden aan allen die hieronder geleden hebben. We beseffen dat we met z'n allen als leerlingen hier ook een rol in hebben gespeeld. Dit artikel is dan ook niet bedoeld om onszelf te vergoelijken maar vooral om te kijken naar een in deze maand vaak tot ons gekomen terechte vraag: 'Hoe heeft dit alles kunnen plaatsvinden en waarom hebben jullie dit nu pas naar buiten gebracht?'

We willen met dit artikel een poging doen om de dynamiek bloot te leggen, die dit ongezonde gedrag in stand houdt. Deze dynamiek kan in veel andere religieus, meditatief en soms ook therapeutisch ingestelde gemeenschappen ook herkend worden. We hopen dat dit ten goede kan komen aan een toekomstige cultuur waarin verzwijgen eerder doorbroken en hopelijk ook voorkomen kan worden. We willen hieronder zeven 'ziektekiemen' van deze zwijgcultuur behandelen.

Macht en blinde vlekken in de leraar-leerling relatie

Elke leraar of hulpverlener heeft een machtspositie. De leerling of cliënt komt met een hulpvraag en stelt zich kwetsbaar op. Bij beide partijen is er sprake van blinde vlekken, waardoor overdracht en tegenoverdracht gemakkelijk ontstaan. Hierbij kunnen leraren gemakkelijk begoocheld raken en eigen eenzaamheidsgevoelens en verlangens onbewust gaan projecteren op leerlingen en hierbij bewust of onbewust macht gebruiken. Toegespitst op onze relatie met Mettavihari: we keken enorm op tegen deze bijzonder charismatische leraar. Het feit dat hij bovendien regelmatig blij gaf van bijzondere telepathische vermogens riep nog meer ontzag, vertrouwen en bewondering op. Door dit alles was het moeilijk om 'nee' te zeggen als hij iets van ons wou en als hij seksuele toenadering zocht. Daarnaast kon hij op heel subtiele manieren kritische leerlingen belachelijk maken ten opzichte van de andere leerlingen.

Wat bovendien een rol heeft gespeeld is het feit dat de organiserende instantie van de retraites die hij begeleidde altijd gevormd werd door leerlingen van hem. Je kon daarom ook niet ergens terecht om over misstanden te praten. Een ouder en wijzer iemand of een overkoepelende instantie die beter in staat was hem tot de orde te roepen en zo nodig in te grijpen. Vanuit een gevoel van afhankelijkheid ('Hij is de enige waar ik terecht kan') kom je als leerling dan gemakkelijker in een inschikkelijke houding.

Angst

Hiermee bedoelen we niet alleen de angst om grenzen aan te geven naar een leraar toe, maar ook angst om dingen te benoemen naar medeleerlingen toe. Ik (Frits) heb zelf in het begin van de jaren 80 te maken gehad met seksueel grensoverschrijdend gedrag door Mettavihari. Hij was mijn eerste meditatieleraar, hij betekende enorm veel voor me. Op een bepaald moment vroeg hij me zijn geslachtsdelen te masseren, ik merkte dat hij duidelijk erotisch geprikkeld was. Gelukkig waren mijn gebrek aan enthousiasme en ongemakkelijkheid goed merkbaar en mocht ik na een korte tijd stoppen. Het heeft me echter wel behoorlijk verward. Ik ben blij dat ik vrij snel na dit gebeuren naar Thailand ging op een al veel eerder geplande reis en dat ik daar ook kennis heb kunnen maken met hele bekwame leraren waar ik niet dit soort ervaringen mee heb gehad. Ik heb er echter een aantal jaren behoorlijk mee geworsteld. Ik weet me te herinneren dat ik een paar keer iets probeerde te delen met andere mannelijke leerlingen die ik in Thailand of later eind jaren 80 in Nederland weer ontmoette. Het werd doorgaans niet echt serieus genomen en weggewuifd. Ik had achteraf natuurlijk veel eerder aan de bel moeten trekken. Het is lastig om de enige of een van de weinigen te zijn die een tegengeluid bieden bij allerlei enthousiaste verhalen over een leraar. Omdat ik zelf (nog) niet voldoende concrete gevallen kon noemen, werd ik tegengehouden door de angst om 'uit de kast te komen met mijn verhaal'.

Schaamte

Uiteraard speelt schaamte ook mee, zeker bij jonge mannen die onzeker zijn over hun identiteit (zoals ik dat ook was in die tijd). In een aantal rapportages van grensoverschrijdend gedrag kwam duidelijk naar voren dat men dacht dat de leraar 'het deed omdat hij een seksuele blokkade bespeurde bij de leerling'. Je gaat je als jonge man – zeker bij een zelfverzekerde leraar als Mettavihari – dan eerder zelf schamen dan dat je gaat beseffen dat de leraar zich moet schamen. Daarnaast was homoseksualiteit in de jaren 70-80 veel meer taboe dan dat het nu is. Het vertellen aan anderen deed je uit schaamte niet gemakkelijk, vanuit gedachten als 'Ik ben vast niet okay' of 'Als ik iets zeg word ik vast verstoten'. We zijn geneigd pijnlijke ervaringen te verzwijgen, terwijl openheid en het met anderen delen van ervaringen die problematische schaamte met zich meebrengen juist helend blijkt te werken, zoals tegenwoordig blijkt uit onderzoek van schaamtespecialist Brené Brown.

Loyaliteit en verdringing

Wat natuurlijk ook meespeelde was loyaliteit. Ondanks de schaduwverhalen en geruchten die langzaam maar zeker meer tot ons kwamen, toch maar te zwijgen en het gebeuren 'met de mantel der liefde bedekken'. Zeker toen ik uit Zuid Oost Azië terugkwam heb ik denk ik lang gezweven vanuit het idee dat ik loyaal behoorde te zijn. Daarnaast koesterde ik de overtuiging dat meditatief Nederland meer gebaat zou zijn aan harmonie, dan aan iemand die het vertrouwen van velen kan beschadigen. Mogelijk heeft het meer centraal stellen van de eerste kernessentie in het boeddhisme ('Er is lijden') dan het centraal stellen van de derde kernessentie ('Innerlijke vrijheid is mogelijk') hier ook aan bijgedragen. Er was bij de leerlingen en bij ons als leraren in de kring rond Mettavihari meer een cultuur van (te ver gaande) verdraagzaamheid dan een cultuur van moed en daadkracht, waarmee je misstanden aan de kaak kunt stellen. Door de pogingen 'de lieve vrede te bewaren' wordt onheilzaam gedrag natuurlijk alleen maar in stand gehouden en gaan de pijnlijke effecten meer en meer woekeren, net als bij een infectie die niet verzorgd wordt.

Onwetendheid

In deze context bedoel ik niet alleen een gebrek aan overzicht en levenservaring maar ook een gebrek aan (cognitieve) *know how*. Bijvoorbeeld: in de zeventiger en tachtiger jaren was ik helemaal niet vertrouwd met ethische codes. En het woord 'vertrouwenspersoon' heb ik nooit horen noemen toen ik begon te mediteren. Toen ik begon te begrijpen dat het gedrag schadelijk was en vaker voorkwam hebben Johan (Tinge) en ik los van elkaar een keer gepraat met Mettavihari (in de negentiger jaren). We kunnen het ons geen van beiden precies herinneren maar ik geloof dat ik als eerste met Mettavihari gepraat heb en Johan een paar maanden later. Bij mij was de reactie van Mettavihari geduldig en aarzelend verontschuldigend, bij Johan heeft hij duidelijker excuses gemaakt (helaas niet publiekelijk). Het gesprek was voor ons in ieder geval wel bevrijdend maar het was ook heel moeilijk om een charismatische man als Mettavihari op iets aan te spreken. We beseffen nu dat we dit gesprek niet op persoonlijke titel hadden moeten doen, maar een objectief iemand met ervaring in dit soort zaken hadden moeten inschakelen. Mogelijk hadden we ook aangifte moeten doen maar het kwam gewoon niet in ons op om dergelijke interventies te plegen. Daarnaast waren we ons gewoon niet bewust van de omvangrijkheid van het probleem. We zijn achteraf gezien naïef geweest.

Goeroeverheerlijking

De bovenstaande ziektekiemen komt men ook bij therapeuten en schoolleraren tegen. Bij leraren in een religieus of exotisch gewaad en/of uit een andere cultuur doet zich blijkbaar gemakkelijk nog iets bijzonders voor: we gaan geloven dat deze leraren hele diepe en wijze boodschappen hebben. Zij lijken in onze beleving of naar eigen zeggen alles overstegen te zijn en kunnen zich lam drinken, rare financiële capriolen uithalen, dure auto's kopen en natuurlijk ook allerlei 'tantrische rituelen' doen met leerlingen. Dit alles om leerlingen tot inzicht te brengen en hen te confronteren met de beperkt oordelende geest. Een leerling laat pas diepgang zien als hij dergelijk gedrag normaal is gaan vinden en vertederd over de innerlijke en de uiterlijke vrijheid van zijn leraar kan praten met anderen. Een wonderlijk mechanisme, wat natuurlijk ook heel herkenbaar was in onze verheerlijkende houding naar Mettavihari. Hierdoor kon hij allerlei grenzen aan zijn laars lappen, die we als leerlingen door de vingers zagen terwijl we, zeker achteraf gezien, eigenlijk hadden moeten ingrijpen.

Ethische voorschriften

Wat hierop inhaakt is de rol van *sīla* (ethiek) in het onderricht. Mettavihari sprak hier vrij weinig over. In zijn optiek ontstond ethisch juist handelen vanzelf als je opmerkzaamheid ontwikkelde. Bij veel leerlingen

ontstond hierdoor een houding waarbij het vooral om meditatie en inzicht ging terwijl de vijf morele leefadviezen zoals het boeddhisme die kent minder belangrijk werden gevonden. Het ligt voor de hand dat deze houding grensoverschrijdend gedrag in de hand werkt want zowel de leraar als de leerlingen worden minder herinnerd aan de waarde van het zich houden aan de vijf voorschriften.¹

Hoe verder?

Hierboven hebben we een aantal oorzaken benoemd waardoor het zo lang heeft kunnen duren voordat we naar buiten zijn gekomen met het rapporteren van het seksueel grensoverschrijdende gedrag. Wat daarnaast meegespeeld heeft is dat Johan en ik de omvang en de ernst van het misbruik niet hebben overzien toen we hem hierop hebben aangesproken. In het gesprek met Johan gaf hij aan met het dat gedrag te zijn gestopt, en sindsdien heeft er voor zover ons bekend ook geen seksueel grensoverschrijdend gedrag in de leraar-leerling relatie plaatsgevonden. Het verleden bleef ons echter steeds wel achtervolgen. Om de balans op te maken na het overlijden van Mettavihari, hebben Johan (Tinge) en Ank (Schravendeel) op verzoek van de lerarengroep daarom een onderzoek gedaan, om te achterhalen wat er precies is gebeurd en hoeveel mensen daar bij betrokken waren. Dat maakte duidelijk dat veel meer mensen hier schade van hebben ondervonden dan dat we hadden gedacht. We hebben toen besloten over te gaan tot het openbaar maken van het misbruik.

De Deense theoloog en filosoof Søren Kierkegaard schreef ooit in een van zijn dagboeken: 'Het leven kan slechts achterwaarts begrepen worden, maar het moet voorwaarts worden geleefd.' We kunnen alleen maar van harte zeggen: met de kennis en het bewustzijn van nu moeten we erkennen dat we zand in de ogen hebben gehad en van daaruit nu pas openheid gegeven hebben. Het spijt ons oprecht niet eerder aan de bel getrokken te hebben. Het is voor ons ook een moeizame en pijnlijke leerschool om te erkennen dat en hoe dit allemaal heeft kunnen gebeuren. Toch putten we ook troost uit het besef van 'beter laat dan nooit'. We hopen dat de openheid die nu is ontstaan kan bijdragen tot het in de toekomst beter kunnen voorkomen of tijdig signaleren van misstanden.

Het zou jammer zijn om het kind met het badwater weg te spoelen. De boeddhistische psychologie en de beoefening van meditatie blijven voor ons een enorme rijkdom bieden; we zullen hierin ook blijven begeleiden en hopen dat we met ons allen (leraren en leerlingen) kunnen leren van dit pijnlijke gebeuren. Het feit dat veel gemeenschappen nu bezig zijn gegaan met een ethische code, het instellen van vertrouwenspersonen, intervisie voor leraren en nadenken over andere noodzakelijke interventies geven ons hoop. We hopen dat de modder en de pijn van nu een vruchtbare bodem kunnen gaan vormen voor een ethisch meer beschermde en beschermende cultuur in gemeenschappen in de toekomst.

Frits Koster, met medewerking van en onderschrijving door Johan Tinge, Ank Schravendeel, Joost van den Heuvel Rijnders, Marij Geurts en Dingeman Boot.

¹ Ter vergelijking: in 2007 hebben Dorine Esser en ik (Frits) de bekende Amerikaanse vipassana meditatieleraar Joseph Goldstein geïnterviewd. Op onze opmerking dat sommige westerse leraren zeggen dat het niet nodig is om de vijf voorschriften op te nemen omdat je door oefening van bijvoorbeeld vipassana meditatie automatisch moreel wordt, antwoordde hij als volgt: 'Jammer genoeg zijn we niet altijd aan het beoefenen. Middenin ons drukke dagelijkse leven gaan we gemakkelijk voorbij aan ons onzorgvuldig moreel handelen. Wanneer je je verbonden hebt met de voorschriften kan het zijn dat als je *net* op het punt staat iets te doen dat moreel onvaardig is - het betreffende voorschrift in je geest opkomt bij wijze van waarschuwing. De *sila* houden je alert! Ze helpen je om met milde open aandacht moreel zorgvuldig te zijn.'